

การคุ้มครองพันธุ์พืชและการจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่

จิระศักดิ์ กิริติคุณากร*

บทนำ

ปัจจุบันมุมมองเกี่ยวกับการคุ้มครองพันธุ์พืชทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ และระดับระหว่างประเทศ แยกออกเป็น 2 มิติ มิติแรกเป็นการคุ้มครองพันธุ์พืช (Plant Variety Protection) ในระบบการให้สิทธิแก่นักปรับปรุงพันธุ์ (Plant Breeders' Rights) ซึ่งเป็นเรื่องของสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาเกี่ยวกับพันธุ์พืชจากการพัฒนาพันธุ์พืชดั้งเดิมจนได้พันธุ์พืชใหม่ ซึ่งระบบนี้มีการใช้แพร่หลาย เริ่มจากประเทศแถบทวีปยุโรป แล้วกระจายไปตามภูมิภาคต่าง ๆ โดยเฉพาะประเทศที่พัฒนาแล้ว ต่อมาในปี ค.ศ. 1961 ได้มีการจัดทำข้อตกลงระหว่างประเทศเรียกว่าอนุสัญญาอุพอฟ หรืออนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ (International Convention for the Protection of New Varieties of Plants, UPOV Convention) โดยมีเจตนารมณ์เพื่อเป็นการจูงใจให้นักปรับปรุงพันธุ์พืชคิดค้น ปรับปรุงพันธุ์ และพัฒนาพันธุ์พืชใหม่ๆ ด้วยการปกป้องคุ้มครองสิทธิของนักปรับปรุงพันธุ์พืช อันจะทำให้เกิดความก้าวหน้า และการพัฒนาทางการเกษตรต่อไป ถือเป็นมิติแห่งการคุ้มครองพันธุ์พืชที่ได้รับการผลักดันจากองค์การการค้าโลก (WTO) ที่กำหนดเป็นพันธกรณี ให้ประเทศสมาชิกต้องปฏิบัติตามข้อตกลง ว่าด้วยทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการค้า (The Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Right, TRIPs Agreement) ที่ระบุให้ประเทศสมาชิก ต้องจัดให้มีการคุ้มครองพันธุ์พืช โดยระบบสิทธิบัตร หรือระบบกฎหมายเฉพาะที่มีประสิทธิภาพ (an effective *sui generis*) หรือโดยกฎหมายทั้ง 2 ระบบรวมกัน [ตามมาตรา 27 ข้อ 3 (b)] ภายในระยะเวลาที่กำหนด

สำหรับมิติที่สอง เป็นมิติเพื่อปกป้องคุ้มครองพันธุ์พืชดั้งเดิมให้ใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน ที่ประกอบไปด้วยการอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมพืช การแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรดังกล่าว การรับรองสิทธิของชุมชน และสิทธิอธิปไตยแห่งรัฐ (Sovereign right of state)เหนือทรัพยากรพันธุกรรมพืช (Plant genetic resources) อันเป็นประเด็นที่สอดคล้องกับหลักการตามอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity, CBD) ซึ่งประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีสมาชิกลำดับที่ 188 แล้ว และหลักการตามสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วย ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (International Treaty on Plant Genetic Resource for Food and Agriculture, ITPGR) ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์ในพืชอาหารและการเกษตรอย่างยั่งยืน รวมทั้งให้มีการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกัน จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชดังกล่าว อย่างยั่งยืน และมีความมั่นคงทางอาหาร ที่สอดคล้องกับอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (CBD) ซึ่งประเทศไทยได้ลงนามรับรองในสนธิสัญญาดังกล่าวแล้ว แต่ยังไม่ได้ให้สัตยาบัน

หมายเหตุ : หัวหน้าฝ่ายคุ้มครองพันธุ์พืช กรมวิชาการเกษตร E.mail:Chirasakk_doa@hotmail.Com

ในหัวข้อบรรยายเรื่อง การคุ้มครองพันธุ์พืชและการจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่ ของวิชากล้วยไม้ การเพาะเมล็ด และเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ การศึกษา course e-learning ของ สวทช. (ปรับปรุงเมื่อ 19 กันยายน 2551)

วัตถุประสงค์ของบทความประกอบการให้ความรู้เรื่อง “การคุ้มครองพันธุ์พืชและการจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่” ในที่นี้ เพื่อเสนอข้อมูลทำความเข้าใจ เนื้อหาสาระของการคุ้มครองพันธุ์พืช ภายใต้พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ที่เป็นกฎหมายที่บัญญัติขึ้นมาในรูปแบบกฎหมายเฉพาะ ซึ่งรวมแนวคิด เรื่อง การคุ้มครองพันธุ์พืชทั้งสองมิติเข้าไว้ด้วยกัน ทั้งนี้จะได้อธิบายโดยสังเขป โดยจะเน้นมิติของการคุ้มครองสิทธินักปรับปรุงพันธุ์พืชเป็นด้านหลัก ซึ่งจะได้กล่าวโดยลำดับในแต่ละบท ดังต่อไปนี้

1. ลักษณะการคุ้มครองและประเภทของพันธุ์พืชที่จะได้รับความคุ้มครอง
2. คุณสมบัติของพันธุ์พืชที่จะจดทะเบียนขอรับความคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่
3. กระบวนการจดทะเบียนและหลักเกณฑ์การตรวจสอบพันธุ์พืชใหม่
4. สิทธิที่จะได้รับ และระยะเวลาการให้ความคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่

1. ลักษณะการคุ้มครองและประเภทของพันธุ์พืชที่จะได้รับความคุ้มครอง

1.1. ลักษณะการคุ้มครองพันธุ์พืชและพันธุกรรมพืช

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าการคุ้มครองพันธุ์พืช ในมิติการให้ความคุ้มครองสิทธินักปรับปรุงพันธุ์พืช ที่เป็นการให้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาอย่างหนึ่ง มีวัตถุประสงค์ที่จะส่งเสริมให้มีการพัฒนาปรับปรุงพันธุ์พืชใหม่ๆเพิ่มขึ้น ด้วยการให้สิทธิเด็ดขาดในอันที่จะกีดกันผู้อื่น มิให้นำเอาส่วนขยายพันธุ์ไปใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ ซึ่งเป็นแนวความคิดเดียวกันกับการจดสิทธิบัตรในสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ที่ผู้ประดิษฐ์หรือเจ้าของจะมีสิทธิแต่ผู้เดียวที่จะใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์จากผลิตภัณฑ์ กรรมวิธีหรือวิธีการประดิษฐ์ที่ได้จดทะเบียนสิทธิบัตรไว้ ในช่วงระยะเวลาหนึ่งตามที่กฎหมายกำหนด กล่าวสำหรับการคุ้มครองพันธุ์พืชในมิติแรกนี้ เป็นการให้ความคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ แก่นักปรับปรุงพันธุ์หรือพัฒนาพันธุ์พืช ภายใต้ข้อกำหนดตามพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 เมื่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ประกาศกำหนดชนิดพืชใดเป็นพันธุ์พืชใหม่ที่จะได้รับความคุ้มครอง จะมีผลให้นักปรับปรุงพันธุ์พืชที่ได้ทำการปรับปรุงพันธุ์ หรือพัฒนาพันธุ์พืชจนได้พันธุ์ใหม่ตามชนิดพืชที่ได้ประกาศไปแล้ว ไม่ว่าจะ เป็นบุคคลธรรมดาหรือเป็นนิติบุคคล สามารถยื่นขอจดทะเบียนคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ได้ หากพันธุ์พืชนั้นมีคุณสมบัติที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขครบตามที่กฎหมายกำหนดไว้

อย่างไรก็ตาม กฎหมายฉบับนี้ไม่เพียงแต่มีเจตนารมณ์เพื่อการคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่เท่านั้น แต่อีกมิติหนึ่งของกฎหมาย คือการให้ความคุ้มครองพันธุกรรมพืชดั้งเดิม ได้แก่ พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นและพันธุ์พืชป่า ซึ่งได้มีการนำหลักการต่างๆ อันเป็นที่ยอมรับในอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (CBD) มาบัญญัติไว้ในกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นหลักความยินยอมที่จะได้รับการบอกกล่าวล่วงหน้าในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรม และหลักการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรม ตลอดจนการรับรองสิทธิของเกษตรกรและสิทธิชุมชนด้วย

โดยข้อกำหนดของกฎหมาย พันธุ์พืชดั้งเดิม ได้แก่ พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่า จะได้รับการคุ้มครองโดยอัตโนมัติตามกฎหมาย กล่าวคือ ผู้ใดเก็บ จัดหา หรือรวบรวมพันธุ์พืชดังกล่าว เพื่อปรับปรุงพันธุ์ ศึกษาทดลอง หรือวิจัยเพื่อประโยชน์ทางการค้า จะต้องขออนุญาตจากรัฐ (ผ่านกรมวิชาการเกษตร) และทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์เข้าสู่กองทุนคุ้มครองพันธุ์พืช เพื่อนำไปช่วยเหลือชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ วิจัย

และพัฒนาพันธุ์พืช และอุดหนุนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ วิจัย และพัฒนาพันธุ์พืชของชุมชนด้วย

จะเห็นได้ว่ากฎหมายไทยไม่เพียงแต่ให้ความคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่เท่านั้น แต่ยังให้ความคุ้มครองพันธุ์พืชทุกชนิดที่มีอยู่ในประเทศไทย ทั้งนี้ระดับความคุ้มครองจะแตกต่างกันไปตามประเภทของพันธุ์พืช โดยมีเป้าหมายที่การอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุกรรมพืช ในฐานะสาธารณะสมบัติของแผ่นดิน ให้มีการใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน พร้อมไปกับการส่งเสริมให้มีการคิดค้นปรับปรุงพันธุ์พืชใหม่

1.2 ประเภทของพันธุ์พืชและเงื่อนไขการให้ความคุ้มครอง

หากจำแนกประเภทของพันธุ์พืชตามกฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองพันธุ์พืชในประเทศไทย จะเห็นได้ว่าเป็นสามารถแบ่งตามลักษณะการให้ความคุ้มครองออกเป็น พันธุ์พืชใหม่ พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น พันธุ์พืชป่า และพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป ในความหมายดังนี้

- พันธุ์พืชใหม่ เป็นพันธุ์พืชที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน มีคุณสมบัติครบองค์ประกอบ และได้จดทะเบียนเป็นพันธุ์พืชใหม่ ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542
- พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น เป็นพันธุ์พืชที่มีอยู่เฉพาะในชุมชนใดชุมชนหนึ่งภายในราชอาณาจักร และไม่เคยจดทะเบียนเป็นพันธุ์พืชใหม่ ซึ่งได้จดทะเบียนเป็นพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น ตามพระราชบัญญัตินี้
- พันธุ์พืชป่า เป็นพันธุ์พืชที่มีหรือเคยมีอยู่ในประเทศตามสภาพธรรมชาติ และยังมีได้นำมาใช้เพาะปลูกอย่างแพร่หลาย
- พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป เป็นพันธุ์พืชที่กำเนิดภายในประเทศหรือเคยมีอยู่ในประเทศ ซึ่งได้มีการใช้ประโยชน์อย่างแพร่หลาย และให้หมายความรวมถึงพันธุ์พืชที่ไม่ใช่พันธุ์พืชใหม่ พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น หรือพันธุ์พืชป่า

จากสี่ประเภทของพันธุ์พืชที่กล่าวมาข้างต้น เมื่อศึกษาถึงเงื่อนไขที่จะได้มา แห่งสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครอง โดยเทียบเคียงสิทธิที่จะได้มาเหนือทรัพย์สินทางปัญญาอื่นๆ พบว่ามี 2 กรณี เช่นเดียวกันคือ กรณีได้สิทธิมาโดยผ่านการจดทะเบียน และกรณีเป็นสิทธิตามกฎหมายที่ไม่ต้องจดทะเบียน ดังต่อไปนี้

1.) พันธุ์พืชที่ต้องจดทะเบียน ได้แก่ พันธุ์พืชใหม่ และพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น จะเห็นได้ว่า พันธุ์พืชใหม่และพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น จะได้รับความคุ้มครองก็ต่อเมื่อได้รับการจดทะเบียน ตามเงื่อนไขที่กฎหมายกำหนดเท่านั้น

2) พันธุ์พืชที่ไม่ต้องจดทะเบียน (ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย) ได้แก่ พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่า กฎหมายกำหนดไว้เป็นระเบียบปฏิบัติว่า หากผู้ใดเก็บ จัดหา หรือรวบรวมพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป และพันธุ์พืชป่า หรือส่วนใดส่วนหนึ่งของพันธุ์พืชดังกล่าว เพื่อปรับปรุงพันธุ์ ศึกษาทดลอง หรือวิจัยเพื่อประโยชน์ทางการค้า จะต้องได้รับอนุญาต จากพนักงานเจ้าหน้าที่ และทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์เข้าสู่กองทุนคุ้มครองพันธุ์พืช

2. คุณสมบัติของพันธุ์พืชที่จะจดทะเบียนเพื่อขอรับความคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่

เราควรมาทำความเข้าใจร่วมกันว่า พันธุ์พืช เช่น พันธุ์กล้วยไม้ คือ กลุ่มของกล้วยไม้ที่มีกรรมพันธุ์หรือลักษณะต่างๆ ภายในกลุ่มเหมือนกัน โดยลักษณะที่เหมือนกันนี้ต้องสม่ำเสมอ คงตัว และแตกต่างจากกลุ่มกล้วยไม้กลุ่มอื่น ในกล้วยไม้ชนิดหรือสกุลเดียวกัน เช่น ความแตกต่างระหว่างแต่ละกลุ่มในกล้วยไม้สกุลหวาย หรือกล้วยไม้สกุลแวนด้า เป็นต้น ซึ่งในแต่ละกลุ่มกล้วยไม้ต้องสม่ำเสมอ และคงตัวด้วย จึงจะถือได้ว่าแต่ละกลุ่มกล้วยไม้ เป็นพันธุ์กล้วยไม้ หรือพันธุ์พืช สำหรับพืชชนิดอื่น

เมื่อผู้ใดปรับปรุง หรือพัฒนาพืชจนได้ “พันธุ์พืช” ตามความหมายข้างต้น และคิดว่าเป็นพันธุ์ใหม่ จะนำไปจดทะเบียนเพื่อขอรับความคุ้มครองตามกฎหมาย ได้หรือไม่อย่างไร

พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ได้กำหนดเงื่อนไขในการพิจารณาคุณสมบัติของพันธุ์พืช ที่จะได้รับการจดทะเบียนเพื่อให้ความคุ้มครองเป็นพันธุ์พืชใหม่ดังต่อไปนี้ (ตารางที่ 1)

(1) มีความใหม่ ไม่เคยปรากฏมาก่อน ทั้งนี้ต้องไม่มีการนำส่วนขยายพันธุ์มาใช้ประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นการขายหรือจำหน่ายด้วยประการใด ทั้งในหรือนอกราชอาณาจักร โดยนักปรับปรุงพันธุ์ หรือด้วยความยินยอมของนักปรับปรุงพันธุ์ เกินกว่าหนึ่งปีก่อนวันยื่นขอจดทะเบียน

(2) มีลักษณะประจำพันธุ์แตกต่างจากพันธุ์อื่นอย่างเด่นชัดทางลักษณะพื้นฐานทางสรีรวิทยา หรือมีคุณสมบัติอย่างหนึ่งอย่างใด ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการแสดงออกของสภาพทางพันธุกรรม ที่แตกต่างจากพันธุ์พืชอื่น

(3) มีความสม่ำเสมอของลักษณะประจำพันธุ์ทางลักษณะพื้นฐานทางสรีรวิทยา หรือคุณสมบัติอื่น ที่เป็นผลเนื่องจากการแสดงออกของสภาพทางพันธุกรรม ที่จำเพาะต่อพันธุ์พืชนั้น

(4) มีความคงตัวของลักษณะประจำพันธุ์ ที่สามารถแสดงลักษณะประจำพันธุ์ได้ในทุกครั้งของการผลิตส่วนขยายพันธุ์พืชนั้น เมื่อขยายพันธุ์ด้วยวิธีทั่วไปสำหรับพืช นั้น

ตารางที่ 1 คุณสมบัติของพันธุ์พืชที่จะขอรับการจดทะเบียนเพื่อให้ความคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่

<p>มีความใหม่ (Commercial Novelty)</p>	<p>เป็นพันธุ์พืชที่ไม่มีการนำส่วนขยายพันธุ์มาใช้ประโยชน์ไม่ว่าจะเป็นการขายหรือจำหน่ายด้วยประการใด ทั้งในหรือนอกราชอาณาจักร โดยนักปรับปรุงพันธุ์ หรือด้วยความยินยอมของนักปรับปรุงพันธุ์เกินกว่าหนึ่งปีก่อนวันยื่นขอจดทะเบียน และมีความแตกต่างจากพันธุ์อื่นที่ปรากฏอยู่ในวันยื่นขอจดทะเบียน โดยความแตกต่างนั้นเกี่ยวข้องกับลักษณะที่เป็นประโยชน์ต่อการเพาะปลูก การบริโภค เกษีษกรรม การผลิต หรือการแปรรูป และให้หมายความรวมถึงมีความแตกต่างจากพันธุ์พืชดังต่อไปนี้ด้วย</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) พันธุ์พืชที่ได้รับการจดทะเบียนคุ้มครองไว้แล้ว ไม่ว่าจะในหรือนอกราชอาณาจักร ก่อนวันยื่นขอจดทะเบียน 2) พันธุ์พืชที่มีการยื่นขอจดทะเบียนในราชอาณาจักรไว้แล้ว และได้รับการจดทะเบียนในเวลาต่อมา
<p>มีความแตกต่างจากพันธุ์อื่นอย่างเด่นชัด (Distinctness)</p>	<p>มีลักษณะประจำพันธุ์แตกต่างจากพันธุ์พืชอื่นอย่างเด่นชัดทางสัณฐานวิทยา สรีรวิทยา หรือมีคุณสมบัติอย่างหนึ่งอย่างใด ซึ่งเป็นผลเนื่องจากการแสดงออกของสภาพทางพันธุกรรมที่แตกต่างจากพันธุ์อื่น</p>
<p>มีความสม่ำเสมอ (Uniformity)</p>	<p>มีความสม่ำเสมอของลักษณะประจำพันธุ์ทางสัณฐานวิทยา สรีรวิทยา หรือคุณสมบัติอื่น ที่เป็นผลเนื่องจากการแสดงออกของสภาพทางพันธุกรรมที่จำเพาะต่อพันธุ์พืชนั้น</p>
<p>มีความคงตัว (Stability)</p>	<p>มีความคงตัวของลักษณะประจำพันธุ์ที่สามารถแสดงลักษณะประจำพันธุ์ได้ในทุกครั้งของการผลิตส่วนขยายพันธุ์พืชนั้น เมื่อขยายพันธุ์ด้วยวิธีทั่วไปสำหรับพืชนั้น</p>

3. กระบวนการจดทะเบียนและหลักเกณฑ์การตรวจสอบพันธุ์พืชใหม่

เมื่อพิจารณาได้ว่าพันธุ์พืชใหม่นั้นมีคุณสมบัติครบองค์ประกอบตามที่กำหนด ท่านสามารถยื่นจดทะเบียนเพื่อขอรับความคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่นั้นได้ ซึ่งพนักงานเจ้าหน้าที่จะดำเนินการตรวจสอบคุณสมบัติที่กล่าวมาตามขั้นตอนต่างๆของกระบวนการจดทะเบียน ภายใต้หลักเกณฑ์การตรวจสอบทางวิชาการ ก่อนที่จะได้รับการจดทะเบียนคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ ต่อไปนี้

3.1 กระบวนการจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่

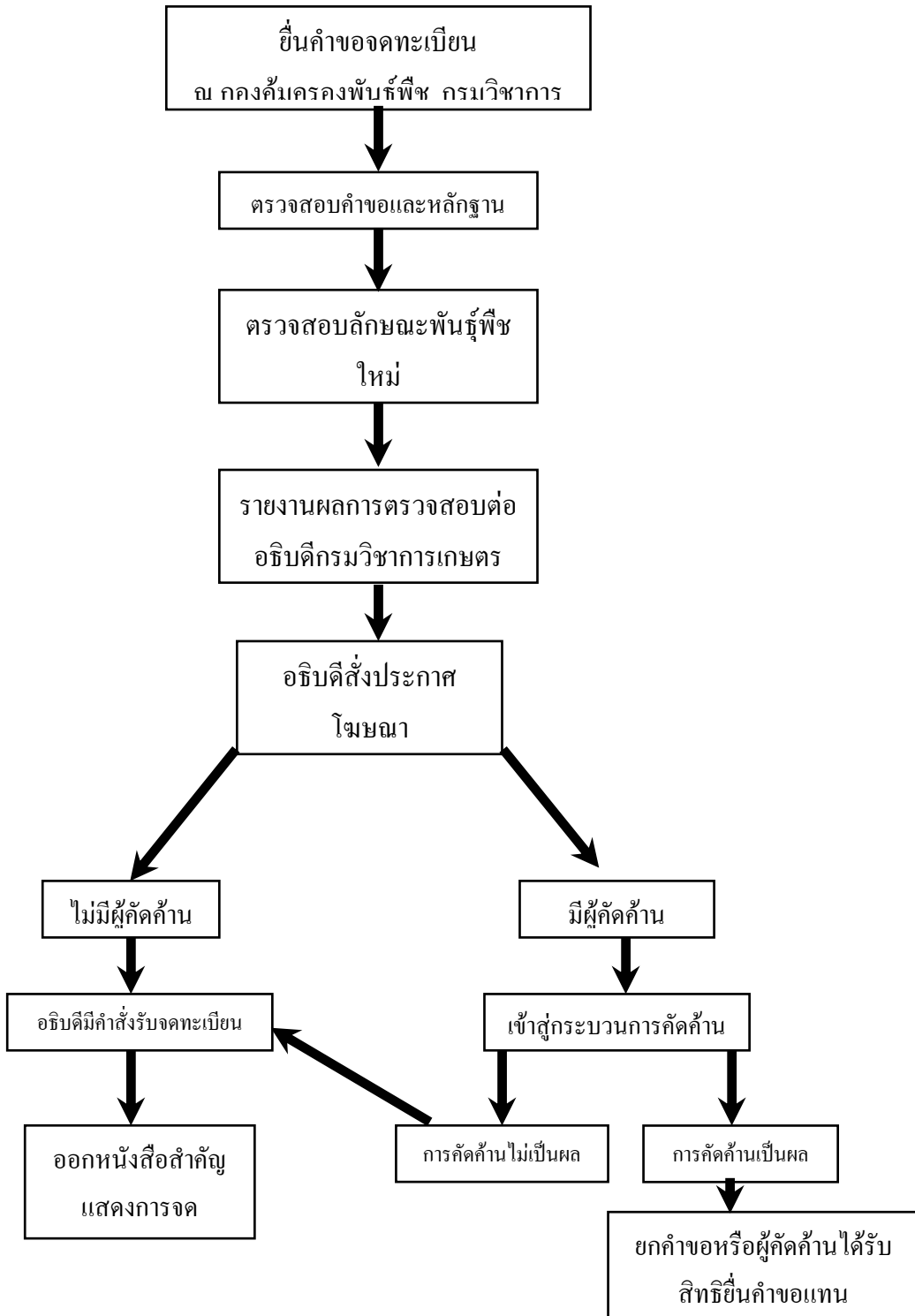
กระบวนการจดทะเบียนเพื่อขอรับความคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ จะเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญทางกฎหมาย เมื่อนักปรับปรุงพันธุ์พืชได้ยื่นขอจดทะเบียนคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ ตามชนิดพืชที่ได้ประกาศเป็นพันธุ์พืชใหม่ที่จะได้รับความคุ้มครอง โดยยื่นคำขอตามแบบ (คพ.1, คพ.1/1 คพ.1/2 และคพ.1/3) พร้อมเอกสารและหลักฐานต่างๆ ประกอบคำขอจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่ (ตารางที่ 2) ต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ ที่กองคุ้มครองพันธุ์พืช กรมวิชาการเกษตร แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร

หลังจากพนักงานเจ้าหน้าที่ของกองคุ้มครองพันธุ์พืชได้รับคำขอแล้ว จะดำเนินการไปตามไปขั้นตอนต่างๆ เริ่มจากการตรวจสอบคำขอและหลักฐานประกอบ ตรวจสอบลักษณะพันธุ์พืชในเรื่องความแตกต่างจากพันธุ์อื่นอย่างเด่นชัด ความสม่ำเสมอ และความคงตัวในลักษณะประจำพันธุ์ โดยการปลูกทดสอบประกาศโฆษณาเพื่อให้คัดค้าน หากไม่มีใครคัดค้าน หรือมีการคัดค้านแต่เป็นที่ยุติ อธิบดีกรมวิชาการเกษตรจะออกหนังสือสำคัญแสดงการจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่ (ภาพที่ 1)

ตารางที่ 2 คำขอตามแบบ เอกสารและหลักฐานต่างๆ ประกอบคำขอจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่

<p>คำขอจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่</p> <ul style="list-style-type: none"> - คำขอจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่ (คพ.1) พร้อม - คพ.1/1 ชื่อนักปรับปรุงพันธุ์ร่วม (ถ้ามี) - คพ.1/2 ที่มา ประวัติ การปรับปรุงพันธุ์ - คพ.1/3 ลักษณะสำคัญของพันธุ์พืช - ข้อมูลและภาพถ่าย (เพิ่มเติม) <p>เอกสารประกอบคำขอ</p> <ul style="list-style-type: none"> - หลักฐานแสดงคุณสมบัติผู้ขอ (สำเนาบัตรประจำตัวประชาชน, ทะเบียนบ้าน, passport เป็นต้น) - หนังสือรับรองนิติบุคคล - หนังสือมอบอำนาจและสำเนาบัตรประชาชนผู้รับมอบอำนาจ <p>เอกสารเพิ่มเติม</p> <ul style="list-style-type: none"> - เอกสารประกอบ กรณียื่นคำขอจดทะเบียนไว้นอกราชอาณาจักร - หนังสือรับรองการประเมินผลกระทบความปลอดภัยทางชีวภาพ กรณีตัดต่อพันธุกรรม - ข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ กรณีใช้พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่าในการปรับปรุงพันธุ์ <p>ค่าธรรมเนียม</p> <ul style="list-style-type: none"> - ค่าขอจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่ ฉบับละ 100 บาท

ภาพที่ 1 แผนผังแสดงขั้นตอนในกระบวนการจดทะเบียนคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่

3.2 หลักเกณฑ์การตรวจสอบพันธุ์พืชใหม่

กระบวนการจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่ ที่กล่าวมาโดยสังเขปนั้น เป็นการดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิใดๆ แห่งทรัพย์สินตามกฎหมายที่เรียกว่าทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งนานาอารยประเทศจะมีแนวปฏิบัติต่อประเด็นนี้เช่นเดียวกัน คือ ต้องกำหนดหลักเกณฑ์การตรวจสอบลักษณะพันธุ์พืช ก่อนให้ความคุ้มครอง หรือให้สิทธิแก่นักปรับปรุงพันธุ์ในพันธุ์พืชใหม่ นั้น อย่างเป็นทางการเดียวกันในระดับชาติ (National Guidelines) ของแต่ละประเทศ เพื่อตรวจสอบว่าพันธุ์พืชนั้นมีคุณลักษณะครบถ้วนตามเงื่อนไขที่กำหนดหรือไม่ (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 แสดงการปฏิบัติงานตรวจสอบลักษณะพันธุ์พืชใหม่ ประกอบด้วยการประชุมคณะผู้ตรวจภาคสนามฯ เพื่อคัดเลือกพันธุ์เปรียบเทียบและกำหนดแผนการปลูกทดสอบ และการปลูกทดสอบพันธุ์กล้วยไม้สกุล-หวาย ข้าว และข้าวโพด ที่ยื่นขอจดทะเบียนคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่

หลักเกณฑ์การตรวจสอบพันธุ์พืชใหม่นี้ เป็นการตรวจสอบลักษณะพันธุ์พืชทางเทคนิค ตามแนวทางของอนุสัญญาอุพอฟ (UPOV) ได้แนะนำโดยวางเป็นหลักการทั่วไปว่า ให้ตรวจสอบในเงื่อนไข 3 ประเด็น ที่ประกอบด้วย ความแตกต่างอย่างเด่นชัดในลักษณะประจำพันธุ์จากพันธุ์พืชอื่น (Distinctness, U) ความสม่ำเสมอของลักษณะประจำพันธุ์ (Uniformity, U) และความคงตัวของลักษณะประจำพันธุ์ (Stability, S) ซึ่งการตรวจสอบทั้ง 3 ประเด็นนี้ เรียกทางวิชาการว่า การตรวจสอบ DUS (DUS Testing) ที่ต้องปฏิบัติการอยู่บนพื้นฐานของลักษณะ (characteristics) และการแสดงออก (expressions) ที่ปรากฏให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ ขณะทำการตรวจสอบนั้น ดังนี้

1) **ความแตกต่าง** การที่จะวินิจฉัยว่าพันธุ์นั้นมีความแตกต่าง ต้องเห็นได้อย่างชัดเจนว่ามีความแตกต่างจากพันธุ์อื่น เมื่อเปรียบเทียบกับพันธุ์ใกล้เคียงที่รู้จักทั่วไป (common knowledge) การสรุปว่าพันธุ์ใหม่มีความแตกต่างจากพันธุ์เดิมที่มีอยู่ จะต้องพิจารณาจากการทดสอบอย่างน้อย 1 สถานที่ แล้วปรากฏว่ามีความแตกต่างและความต่างนั้นต้องคงที่ เมื่อขยายพันธุ์ต่อมา ทั้งนี้ ลักษณะทางคุณภาพ (เช่น รูปร่างลักษณะ และสีดอก เป็นต้น) จะต้องสังเกตเห็นความแตกต่างได้อย่างชัดเจน ส่วนในลักษณะทางปริมาณ (เช่น ความสูงต้น และขนาดผล เป็นต้น) จะต้องพิจารณาความแตกต่างบนพื้นฐานของหลักสถิติ สำหรับการแสดงออกของลักษณะจะต้องคงเดิมนั้น โดยปกติพิจารณาจาก 2 ฤดูปลูก หรือ 2 รอบการเจริญเติบโต (growing cycles) ที่ต่อเนื่องกัน

2) **ความสม่ำเสมอ** การตรวจสอบความสม่ำเสมอในกลุ่มประชากร ต้องคำนึงถึงความผันแปรที่คาดว่าจะเกิด อันเกี่ยวเนื่องกับลักษณะเฉพาะของการขยายพันธุ์ ชนิดหรือประเภทของพันธุ์พืช ทำให้ความสม่ำเสมอต้องพิจารณาให้อยู่ในระดับพอเพียงที่จะยอมรับได้ ที่ขึ้นอยู่กับระบบการผสมพันธุ์ของพืช หรือชนิดของการขยายพันธุ์ และจำนวน off-type (ต้นที่ผิดปกติ) ที่ปนมา หรือปรากฏ นั่นคือ การตรวจสอบความสม่ำเสมอต้องจำแนกไปตามธรรมชาติของระบบการผสมพันธุ์ หรือชนิดของการขยายพันธุ์ของพืช ดังนี้

- พืชขยายพันธุ์โดยใช้ส่วนท่อนพันธุ์ (เช่น มันสำปะหลัง และอ้อย เป็นต้น) พันธุ์กรรมของพืชในแต่ละรุ่น (generation) จะไม่เปลี่ยนแปลง ทำให้การตรวจสอบความสม่ำเสมอทำได้ง่าย

- พืชผสมตนเอง (เช่น ข้าว และธัญพืช เป็นต้น) ในกลุ่มประชากรพืชประเภทผสมตนเองนี้จะมี ความแตกต่างกันบ้าง ความสม่ำเสมอจะมีความใกล้เคียงกับพืชที่ขยายพันธุ์โดยใช้ส่วนท่อนพันธุ์ การตรวจสอบจึงจะทำได้ง่ายเช่นกัน

- พืชผสมข้าม (เช่น ข้าวโพดพันธุ์ผสมเปิด) ในกลุ่มประชากรพืชแต่ละต้นจะมีพันธุกรรมที่แตกต่างกัน ส่งผลให้มีความแปรปรวนระหว่างต้นในพันธุ์นั้นมาก ทำให้การประเมินความแตกต่างและความสม่ำเสมอจะต้องมีวิธีการที่เหมาะสม โดยเฉพาะวิธีการทางสถิติ

- พืชพันธุ์ลูกผสม ส่วนใหญ่พันธุ์ลูกผสมได้จากการผสมของพืชผสมข้าม (เช่น ข้าวโพดลูกผสม) ซึ่งได้จากการผสมระหว่างสายพันธุ์แท้ที่มีความสม่ำเสมอ ปกติพันธุ์ลูกผสมโดยทั่วไปจะมีความสม่ำเสมอดี แต่การประเมินความแตกต่างและความสม่ำเสมอ จะต้องมีวิธีการที่เหมาะสมที่เป็นการเฉพาะ

สำหรับมาตรฐานที่ยังเป็นที่นิยมนั้นในการตรวจสอบความสม่ำเสมอ ตามประเภทของพันธุ์พืช และชนิดของการขยายพันธุ์ ได้แก่ พันธุ์พืชที่ขยายพันธุ์โดยใช้ส่วนท่อนพันธุ์ พันธุ์ผสมตนเองโดยแท้ (truly self-pollinated varieties) และสายพันธุ์แท้เพื่อผลิตพันธุ์ลูกผสม (inbred lines of hybrid varieties) จะต้องมียังมีจำนวน off-type ไม่เกินกว่าที่จะอนุญาตให้มีได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับจำนวนตัวอย่างที่จะใช้ตรวจสอบ ดังต่อไปนี้ (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 จำนวนตัวอย่างและจำนวน off-type ที่จะมีได้ ในการตรวจสอบความสม่ำเสมอของพันธุ์พืช ประเภทขยายพันธุ์โดยใช้ส่วนท่อนพันธุ์ พันธุ์ผสมตนเองโดยแท้ และประเภทสายพันธุ์แท้

จำนวนตัวอย่าง (Sample size)	จำนวน off-type ที่มีได้ (Acceptable number of off-types)
< 5	0
8-35	1
36-82	2
83-137	3

กรณีพืชผสมตนเองเป็นส่วนใหญ่ หรือจัดอยู่ในประเภทพืชผสมข้ามได้บางส่วน (mainly self-pollinated varieties) การตรวจสอบความสม่ำเสมออนุญาตให้มี off-type ได้ในจำนวน 2 เท่าของจำนวนที่กำหนดไว้สำหรับพันธุ์พืชทั้ง 3 ประเภทที่กล่าวมาข้างต้น (จำนวน off-type เป็น 2 เท่าที่กำหนดไว้ในตารางที่ 3)

อนึ่ง วิธีการประเมินความสม่ำเสมอตามที่กล่าวมาอาจเกิดความเสียหาย หากมีจำนวนตัวอย่างน้อยเกินไป ดังนั้นเพื่อการหลีกเลี่ยงความเสี่ยงดังกล่าว จึงมีการเสนอให้ใช้วิธีการทางสถิติ โดยให้มี off-type สูงสุดอาจเป็น 1% หรือ 5% ตามความเหมาะสม

ในพืชผสมข้าม ไม่สามารถกำหนดจำนวน off-type ได้ เนื่องจากแต่ละต้นจะมีความแตกต่างกัน หรือภายในกลุ่มประชากรของแต่ละพันธุ์มีความแปรปรวน (variance) ประจำอยู่แล้ว จึงนิยมใช้ค่า standard deviation และ variance ในการประเมินความสม่ำเสมอ ทั้งนี้ค่า variance ต้องไม่เกิน 1.6 เท่าของค่าเฉลี่ยของ variance ของพันธุ์ต่างๆ ที่ใช้เปรียบเทียบ

3. ความคงตัว ลักษณะที่มีการตรวจสอบความแตกต่างและความสม่ำเสมอนั้น หากยังแสดงความคงตัว หรือไม่เปลี่ยนแปลงหลังจากมีการนำไปปลูกขยายพันธุ์ในช่วงต่อไป พิจารณาได้ว่ามีความคงตัว อนึ่ง UPOV เห็นว่าไม่จำเป็นต้องใช้เวลาถึง 2-3 ปี เช่นเดียวกับการตรวจสอบความแตกต่างและความสม่ำเสมออีก ถ้าหากพันธุ์พืชนั้นมีความสม่ำเสมอแล้ว มักพิจารณาว่ามีความคงตัวเช่นกัน

ความคงตัวในการตรวจสอบ DUS ในที่นี้ เป็นคนละประเด็นกับการมีเสถียรภาพของพันธุ์ในการทดลองหลายห้องที่ มีการวัดค่า (Regression coefficient, b) และค่าเบี่ยงเบน โดยเฉลี่ยของความแปรปรวน (Deviation mean square, DMS)

4. สิทธิที่จะได้รับและระยะเวลาให้ความคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่

เมื่อท่านได้รับการจดทะเบียน โดยเมื่อได้รับหนังสือสำคัญแสดงการจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่ แล้ว ถือเป็นผู้ทรงสิทธิในพันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับการจดทะเบียนนั้น อันเป็นสิทธิแต่ผู้เดียวที่จะแสวงหาผลประโยชน์ บางประการ แต่เฉพาะการกระทำใดๆ ต่อส่วนขยายพันธุ์ของพันธุ์พืชใหม่ ได้แก่ การผลิต ขาย หรือจำหน่ายด้วย ประการใด นำเข้ามาในราชอาณาจักร ส่งออกนอกราชอาณาจักร หรือมีไว้เพื่อกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดดังกล่าว ซึ่งสิทธิแต่ผู้เดียวในที่นี้คือ สิทธิที่ห้ามมิให้ผู้อื่นกระทำการต่างๆ ตามที่กล่าวมา หากฝ่าฝืนถือเป็นการละเมิดต้อง ชดใช้ค่าเสียหาย (รวมทั้งการกระทำการต่างๆ ดังกล่าวโดยไม่ได้รับอนุญาตด้วย) ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน สองปี หรือปรับไม่เกินสี่แสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ อนึ่งการคุ้มครองพันธุ์พืชมิได้เป็นการคุ้มครองสิทธิประโยชน์ ให้เอกชนอย่างกว้างขวาง หรือไม่มีขอบเขต หากแต่มีข้อจำกัดสิทธิ หรือข้อยกเว้นสิทธิที่ไม่ถือว่าเป็นการละเมิด สิทธิของผู้ทรงสิทธิหลายประการ โดยเฉพาะสิทธิพิเศษของเกษตรกรที่สามารถเก็บส่วนขยายพันธุ์ที่ตนเองผลิต ไว้ เพาะปลูกในฤดูถัดไป สำหรับระยะเวลาในการคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ ขึ้นอยู่กับระยะเวลาการให้ผลผลิตและ ประเภทผลผลิตของพืช เช่น พืชที่ให้ผลผลิตหลังปลูกไม่เกิน 2 ปี จะมีอายุในการคุ้มครอง 12 ปี ถ้าเป็นพืชที่ให้ผล ผลิตหลังปลูกเกินกว่า 2 ปี จะมีอายุในการคุ้มครอง 17 ปี และพืชให้เนื้อไม้และให้ผลผลิตหลังปลูกเกินกว่า 2 ปี จะมีอายุในการคุ้มครอง 27 ปี เป็นต้น (ตารางที่ 4)

ตารางที่ 4 สิทธิที่จะได้รับจากการจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่ ข้อยกเว้นสิทธิ และระยะเวลาในการคุ้มครอง

<p>สิทธิของผู้ทรงสิทธิ</p> <p>มีสิทธิแต่ผู้เดียวในการแสวงหาประโยชน์ในเรื่องต่อไปนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. การผลิตส่วนขยายพันธุ์ 2. ขายหรือจำหน่ายส่วนขยายพันธุ์ 3. นำเข้ามาในราชอาณาจักร หรือส่งออกนอกราชอาณาจักรซึ่งส่วนขยายพันธุ์ 4. หรือมีไว้เพื่อกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดซึ่งส่วนขยายพันธุ์ <p>ข้อยกเว้นสิทธิ</p> <p>สิทธิบางประการที่ผู้ทรงสิทธิต้องยกเว้นให้แก่เกษตรกร บุคคลอื่น โดยเฉพาะเกษตรกร ได้แก่</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. การกระทำโดยไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นส่วนขยายพันธุ์ เช่น ขายผลผลิต 2. การศึกษา ทดลอง เพื่อปรับปรุงพันธุ์หรือพัฒนาพันธุ์พืช 3. การกระทำโดยสุจริตหรือไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อการค้า 4. เกษตรกรสามารถเพาะปลูกจากส่วนขยายพันธุ์ที่ตนเองผลิต (โดยไม่จำกัดจำนวน แต่อาจไม่เกิน 3 เท่าของปริมาณที่ได้มา เช่น ซ้อมา ในกรณีที่รัฐมนตรีประกาศให้เป็นพันธุ์ พืชที่ควรส่งเสริมการปรับปรุงพันธุ์ให้เกษตรกร) <p>ระยะเวลาให้ความคุ้มครอง</p> <ol style="list-style-type: none"> 12 ปี สำหรับพืชที่ให้ผลผลิตหลังปลูกไม่เกิน 2 ปี เช่น ข้าว อ้อย 17 ปี สำหรับพืชที่ให้ผลผลิตหลังปลูกเกินกว่า 2 ปี เช่น ทุเรียน 27 ปี สำหรับพืชที่ใช้ประโยชน์จากเนื้อไม้และให้ผลผลิตหลังปลูกเกินกว่า 2 ปี เช่น ยูคาลิปตัส
--

สรุป

การให้ความคุ้มครองพันธุ์พืช ในมิติการให้ความคุ้มครองสิทธินักปรับปรุงพันธุ์พืช เนื้อพันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับการพัฒนาขึ้น ถือเป็นหลักการสากลที่ประเทศภาคีสมาชิก องค์การการค้าโลกต้องรับเป็นพันธกรณีที่นานาอารยประเทศพึงปฏิบัติต่อกัน แต่สำหรับประเทศไทยได้บัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองพันธุ์ในรูปแบบกฎหมายเฉพาะ ที่นอกจากจะกำหนดมาตรการให้ความคุ้มครองสิทธินักปรับปรุงพันธุ์พืชเทียบเคียงแนวทางของ UPOV ค.ศ. 1978 แล้ว อีกมิติหนึ่งคือการให้ความคุ้มครองพันธุ์กรรมพืชดั้งเดิม ทั้งพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น และพันธุ์พืชป่า ตามแนวทางของ CBD ทำให้ระบบของการได้มาซึ่งสิทธิแห่งความคุ้มครองแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น ประกอบด้วย พันธุ์พืชที่จะได้รับการคุ้มครองได้ต้องได้รับการจดทะเบียนเป็นพันธุ์พืชใหม่ และจดทะเบียนเป็นพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น สำหรับพันธุ์พืชใหม่ และพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น ตามลำดับ แล้วแต่กรณี ส่วนพันธุ์พืชที่ได้รับการคุ้มครองโดยอัตโนมัติ ตามกฎหมาย โดยไม่ต้องจดทะเบียน คือ พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป และพันธุ์พืชป่า

กล่าวสำหรับพันธุ์พืชใหม่ หากมีคุณสมบัติครบในเรื่ององค์ประกอบที่จะขอจดทะเบียนได้ ซึ่งได้แก่ มีความใหม่ มีความแตกต่างจากพันธุ์อื่นอย่างเด่นชัด มีความสม่ำเสมอ และมีความคงตัว อีกทั้งเป็นชนิดพืชที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ประกาศกำหนดเป็นพันธุ์พืชใหม่ที่จะได้รับการคุ้มครองแล้ว ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ นักปรับปรุงพันธุ์พืชที่ปรับปรุงพันธุ์จนได้พันธุ์ใหม่ ซึ่งมีคุณสมบัติครบดังกล่าว สามารถยื่นขอจดทะเบียนคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่นั้นได้ โดยขั้นตอนที่สำคัญในกระบวนการจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่ คือ การตรวจสอบพันธุ์พืชทางวิชาการที่เรียกว่าการตรวจสอบ DUS ที่ประกอบด้วย การตรวจสอบความแตกต่างจากพันธุ์อื่นอย่างเด่นชัด ความสม่ำเสมอ และความคงตัวในลักษณะประจำพันธุ์ เมื่อมีการตรวจสอบว่าพันธุ์พืชนี้มีคุณสมบัติครบถ้วนและถูกต้องตามหลักวิชาการแล้ว สุดท้ายจะได้รับการจดทะเบียนโดยออกหนังสือสำคัญแสดงการจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่ อันเป็นการได้มาแห่งสิทธิแต่ผู้เดียวในส่วนขยายพันธุ์ของพันธุ์พืชใหม่ ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง อย่างไรก็ตามสิทธิที่ได้รับการคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่นี้ จะถูกจำกัดสิทธิไม่คลุมไปถึงสิทธิของเกษตรกรที่จะใช้ส่วนขยายพันธุ์ที่ตนเองได้เพาะปลูกขึ้นมา

บรรณานุกรม

นิพนธ์ เอี่ยมสุภานิต. 2543. หลักเกณฑ์การตรวจสอบพันธุ์พืช โดยเฉพาะพันธุ์พืชใหม่ (New Varieties) ตามแนวทางของ UPOV และการตรวจสอบลูกผสม (Hybrids) เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 วันที่ 29 สิงหาคม 2543 รร.เสาวลักษณ์ธานี อ.เมือง จ.สุราษฎร์ธานี เอกสารโรเนียว 12 หน้า

วิชา ธิดิประเสริฐ และจิระศักดิ์ กิรติคุณากร.2546. ระบบการคุ้มครองพันธุ์พืชในประเทศไทย

ว.วิชาการเกษตร 21(2)107-182.

Anon. 2002 General Introduction to the Examination of Distinctness, Uniformity and Stability and the

Development of Harmonized Description of New Varieties of Plant. Geneva. : UPOV Publication, 26 pp.

Anon. 2003. Internation Convention for the Protection of New Varieties of Plant. Geneva:UPOV Publication.
No. 211(F), 21pp.

Anon 2004. Development of Test Guidelines. TGP/7/1. Geneva. : UPOV Publication, 78 pp.
